

	Pag.
	985
Art. II. § III. <i>Sensismus Petri Laromiguière</i>	986
	987
	988
	992
Art. III. Rationalismus transcendentalis.	1010
Art. IV. De traditionalismo.	1018
Art. V. De Ontologismo.	1040
§ I. <i>Exponitur generatim ontologismi doctrina</i>	1040
§ II. <i>Exponitur et refutatur ontologismus Malebranchianus</i>	1083
§ III. <i>Exponitur ac refutatur ontologismus Giobertii</i>	1101
Art. VI. Systema aristotelico-scholasticum de origine idearum.	1109

DISPUTATIO QUINTA

DE QUIBUSDAM COGNITIONIS ACCIDENTIBUS

CAPUT I

DE AFFECTIONIBUS COGNITIONEM SUSPENDENTIBUS.

Art. I. De Somno.	1121
Art. II. De Somnio et somnambulismo.	1140
§ I. <i>De Somnio</i>	1141
§ II. <i>De Somnambulismo</i>	1158

CAPUT. II

DE AFFECTIONIBUS COGNITIONUM PERTURBANTIBUS.

Art. I. Hallucinatio.	1166
Art. II. Delirium et amentia.	1175

PSYCHOLOGIA

SEU

ALTERA PARS PHILOSOPHIÆ NATURALIS

LIBER 2.us

1. Objectum hujus secundæ partis Psychologiæ est homo. Objectum namque *Psychologiæ* generatim sumptæ, prout jam in limine præcedentis voluminis docuimus, est corpus vivens seu animatum, quod triplex esse constat, vegetale, animale ac rationale seu rationali anima præditum. Cum itaque prior *Psychologiæ* pars in contemplando tum corpore animato in genere, tum vegetali et animali in specie versata sit; restat, ut hæc altera pars vivens rationale seu hominem consideret. Ideo disciplina hæc præstantissima est totius Philosophiæ naturalis, utpote quæ objectum sectatur nobilissimum. Est enim homo caput hujus adspectabilis mundi, in se uno omnem reliquarum naturarum perfectionem complectens, unde et *μικρόκοσμος* vocatus est, nempe *parvus vel minor mundus*, quia omnes creaturæ mundi quodammodo inveniuntur in eo (1). Omnis creaturæ aliquid habet homo, inquit S. Gregorius M.: *habet namque homo commune esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis* (2). Neque vero id penitus per metaphoram dictum esse reputaveris: habet enim homo corpus mixtum ex iisdem elementis, quæ in organica natura cernuntur, iisdemque qualitatibus præditum; habet præterea vegetandi ac sentiendi virtutem et actum, sicut plantæ atque animalia. Quare licet anima rationali constituitur homo, potest tamen

(1) S. Thom. 1 p., quæst. 91, art. 1. Cfr. quæst. 96, art. 2.

(2) *Homil. 20 in Evangel. super illud: Prædicatè Evangelium omni creaturæ*. Lege etiam Conimbricenses, de *caelo et mundo* lib. 1, cap. 1, quæst. 1, art. 2.

etiam in vegetalium animaliumque, cum quibus genere convenit, numero et ordine verissime recenseri. Intelligentia vero et ratione, a qua speciem sortitur homo suam (1), super reliquum mundum corporeum longe excellit, unde et *animal rationale* a veteribus sapientissime definitur, et in totam naturam corpoream dominatur (2), atque ad præstantissimam angelorum naturam accedit, testante Regio Psalte: *Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum* (3). Non autem æquat homo angelum, quia angelus est purus spiritus, et perfectius homine intelligit (4). Denique ad imaginem Dei factus est homo (5), et ad beatitudinem, in perfectissima Dei cognitione sitam, destinatus, et universo mundo visibili tamquam finis cui præpositus quemadmodum ipsæ sacræ Litteræ nos edocent, et in *Cosmologia* demonstratum reliquimus (6). Vere itaque *gloria et honore coronatus a Deo* est homo, etiamsi sola naturalia attendamus, nec supernaturalia contemplerur, quæ philosophicam considerationem transcendunt, tantumque distant a naturalibus, quantum celestia terrestribus excellunt.

jucunditas

et difficultas.

Notatur
materialistarum
et positivis-

2. Hæc aliaque hinc consequentia pronuntiata, quæ præsidio rationis, juvante etiam sepe ipsa doctrina sacra, probanda in hoc libro erunt, atque in tuto collocanda, dignitatem non minus, quam jucunditatem, hujus scientiæ satis, opinor, demonstrant. Subtilitas vero ac præstantia tractandarum quæstionum non parum augent tractationis difficultatem, quæ tamen nonnihil juvatur ex novo, eoque certissimo et præclarissimo sciendi instrumento, conscientiæ testimonio, quod sæpissime consulere licet in abstrusissimis hujus disciplinæ controversiis. Cujus si vocem audire, si lucem sequi voluissent materialistæ ac positivistæ, numquam tam turpes

(1) Vide S. Thom. 1. 2. quæst. 31. art. 7; 2.^a dist. 39; quæst. 2. art. 1.

(2) Vide Psalm. 8. vers. 7. 8; Aristot., *Politicoz.* lib. 1. cap. 5; S. Thom. 1. p., quæst. 66. art. 1 et 2; 2.^a dist. 44. quæst. 1. art. 3.

(3) Psalm. 8. vers. 6.

(4) Vide S. Thom. 1. p., quæst. 58. art. 3; 2.^a dist. 39; quæst. 7. art. 1. *Clr. de Verit.* quæst. 8. art. 15.

(5) *Genes.* cap. 9. vers. 6. et cap. 1. vers. 27.

(6) Vide *Cosmolog.* num. 92, pag. 322. *Clr.* pag. 343

admississent errores: nam experientiam solam externam sectantes, et phænomena in organismo ac nerveo systemate, dum animus humanus agit, accidere solita contemplantes, internam experientiam conscientiæ neglexerunt, et sic nihil in homine præter materiam, nihil præter materiales vires et operationes videre voluerunt. Atqui testimonium conscientiæ et intimi sensus non minus certum est et fidele, ut in *Logica* demonstratum est (1), ac testimonium exteriorum sensuum, nec minus necessarium nobis ad recte de natura nostrorum actuum, atque adeo animæ nostræ, sentiendum, quam sit necessaria externa experientia ad naturam assequendam corporearum substantiarum. Ergo methodus materialistarum et positivistarum hac in re est essentialiter manca et præpostera, iidemque simili prorsus gerunt se modo, ac ille qui ad res eorum propositas cognoscendas oculis clauderet, vel aures obturaret, vel cujusvis alterius potentiæ testimonium necessarium recusaret.

stamm
prepostera
methodus.

3. Pars hæc nobilior, quam aggredimur, *Psychologia*, spectata vocis origine, vocari posset *Anthropologia*, quamvis non penitus confunditur cum ea disciplina, quam recentiores *Anthropologiam* dixere: hæc enim non tantopere inhæret in investiganda intima hominis natura humanarumque omnium facultatum naturalium indole, prout proprium est *Psychologia*, sed magis considerat locum et conditionem hominis in rerum natura, stirpes varias earumque originem, propagationem per diversas mundi plagas, historiam, linguas, cultum civilem, religionem et socialem evolutionem, verbo characteres physicos et morales humani generis tum in variis stirpibus, tum respectu habito ad alia viventia interioris ordinis (2). Quæ dum fuse consequuntur *Anthropologi* recentiores, sepe in absurdissimos impingunt errores: dum enim quidam, e pantheistarum castris profecti, divinos homini honores concessere, alii multi, jam inde ab elapso seculo, ac potissimum nostris diebus, in deprimendo per summam injuriam et calumniam humano genere delectari videntur, aliis belluinam

Anthropologia
quo pacto
se habent re-
spectu partis
hujus
Psychologia.Errores
multorum an-
thropologorum:

(1) Vide *Logic.* num. 113, pag. 686.

(2) Vide Arselin apud *Quæstions scientifiques*, tom. 6, pag. 414, 415, 432.

eorumque
radix indicatur.

sibi aut etiam terrestrem originem arrogantibus, aliis aut belluas ad suam erigere, aut scipos ad belluarum conditionem dejicere conantibus, aliis animæ spiritualitatem, immortalitatem, creationem, etc., denegantibus. Quæ omnia ex illo eodem fonte deliramenta manarunt, unde alios quoque errores in naturalium scientiarum cultoribus profectos esse non semel monuimus, ex ignoracione vel contemptu Philosophiæ, immo etiam Theologiæ et christianæ doctrinæ. Putant enim multi scriptores ita tractandas esse naturales scientias, ut solius experientie testimonium audiatur, nec quid de re quavis Philosophia ex altioribus rationibus, aut etiam Theologia doceat, curandum omnino sit istarum disciplinarum studioso. Unde quod experientia comprobare, sæpe quidem nimis leviter ac prope, arbitrantur, libentissime arripiunt, ac temere statuunt, etiamsi contra se habeat dogma aliquod vel fidei vel rationis, certioribus nixum fundamentis; quod vero experientie minime nititur, quamvis in altioribus disciplinis traditum ac demonstratum contineatur, etiamsi mentio de eo incidat, vel omittunt, vel in dubium revocant, vel etiam negare non verentur. Atqui modus hic agendi absurdissimus est. Quis unquam toleraret, quis non indignissime ferret, quod Physiologi hoc pacto se gererent in veritatibus, quas Mathesis aut aliæ scientiæ demonstrant? Liceat sane Physiologo intra suos se limites continere, nec ad probanda ea, quæ physiologica non sunt, se porrigere; at numquam licere debet, quæ vera sunt, quæque vel fides docet, vel aliæ scientiæ demonstrant, temere ideo negare, quia silet de iis *Physiologia*, nec potest ex sola organismi observatione concludere. Quare nihil mirum, si sæpe Philosophis, interdum etiam theologis, cum naturalium scientiarum tractatoribus gravissima ineunda sint certanima. Illud etiam ex præpostero isto Physiologorum criterio ac divortio a Philosophia subsecutum est gravissimum damnum, quod dum recentiorum libri abundant minutissimis et accuratissimis humani organismi descriptionibus, jejunissimi sint omnis psychologicæ eruditionis, careantque uberrima illa cognitionum supellectile, quas S. Thomas et veteres Scholastici, circa experientie internæ ac conscientie testimonium acutissime ratiocinantes, et philosophicarum rationum presidium advocantes, in suis

præstantissimis operibus posteritati transmiserunt. Hæc non ante omnia consulere, ac præ oculis habere christianæ sapientie monumenta necesse erit in toto hoc volumine conscribendo; quin tamen prætereamus, sed pro merito recentiores audiamus magistros, immo et ex eorundem libris, quidquid studiosissima naturæ inquisitione vere apteque ad rem nostram dictum deprehenderimus, libenter mutuemur. Ita videlicet antiquæ doctrinæ præclarissima hæreditas, novis recentiorum accessionibus aucta et locupletata, tutissimum nobis præbebit longæ viæ ductum et juvamen, quo facilius quantum potest ingenii imbecillitas, divino potissimum auxilio freti, veritatem assequamur.

DISPUTATIO PRIMA.

DE OPERATIONIBUS AC POTENTIIS HOMINIS.

Ut intimam hominis naturam cognoscamus, prius necesse est actus et potentias ejus pertractare, per quas tamquam per naturales proprietates usque ad secretiora essentia penetrantia manu ducamur. Non tamen morabimur in describendis actibus et potentiis vegetativis earumque organis. Primo quia patent hæc omnibus: quis enim dubitet hominem vegetare, nutrirî, augescere, etc., quemadmodum ipsa testatur experientia? Deinde quia hæc omnia peraguntur in homine modo valde simili, ac in perfectioribus animalibus, perque simillimorum apparatus organorum, quæ agendo de animalibus in præcedenti volumine descripta sunt. Quamquam enim non pauca cernuntur diversitates ac discrimina in anatomica organismi structura hominem inter et animalia ipsa homini propinquiora; ejusmodi tamen diversitates a naturalium quidem scientiarum tractatoribus singillatim et accurate describendæ erunt, verum ad philosophicam considerationem non magni habendæ sunt momenti, quandoquidem earum cognitio ad cognitionem humanarum functionum ordinis vegetativi propriam viri philosophi, generatim necessaria non est. Itaque ad cognoscitivas et appetitivas

hominis operationes et potentias accedamus, omisso etiam locali motu, de quo nihil peculiare circa hominem occurrit dicendum.

CAPUT I
ASSERUNTUR HOMINI
POTENTIAE COGNOSCITIVÆ.

Primum ante omnia statuendum est inesse homini sensus, nec solum externos, sed etiam internos. Re enim veramovimus, atque intus sentimus nos videre, audire, olfacere, gustare, tangere, diversas invicem sensationes distinguere, imaginari, memorare, et instinctu aliquo rationes quasdam *insensatas* (1) percipere, sive facultatem, qua eas cognoscimus, æstimatoriam sive cogitativam appellaveris: qua de re non est miscenda nunc quæstio, cum de facto solum agitur. Sane quod hisce sensibus polleat homo, tam certum exploratumque est apud omnes, ut tamquam indubitabile supponatur in asserenda brutis sensatione ac cognitione: tota namque vis demonstrandi ex eo desumitur, quod in animalibus eadem organa, per quæ nos profecto sentimus, cernantur, eademque signa et effectus appareant, per quæ in homine etiam sensatio exterius manifestatur.

ARTICULUS I.

Utrum præter sensum detur in homine alia
facultas altior, quæ intellectus
nominatur.

Intellectus existitiam
quædam respiciant.

4. Existentiam etiam intellectus nescio, an sit aliquis, qui nolit saltem verbo tenus agnoscere in homine. Nihilominus dum nomen intellectus admittunt, rem ipsam pernegant.

(1) Vide vol. 1.um Psychol., num. 189, pag. 795.

materialistæ omnisque illi, qui nolunt facultatem ullam substantiamve immaterialem et spiritualem concedere, ac proinde respuunt illud ipsum, quo intellectus constituitur, et a sensu præcipue ac primo secernitur. Verum non est in præsentem nobis his cum materialistis nec cum ullo alio, qui vere facultatem aliquam vel potentiam cognoscitivam in homine admittat, distinctam, et aliquo modo perfectiorem omni potentia sensitiva; ejus autem spiritualitatem vel immaterialitatem postea contra materialistas et positivistas vindicabimus.

Existentiam tamen potentiæ hujusmodi altioris atque a sensu distinctæ negare videntur sensitæ, ac potissimum Condillac. Et primo quidem Joannes Locke, anglus medicus et sensismi auctor, in eo ipso opere, quod de humano intellectu conscripsit (1), ea statuit principia, unde quis haud ægre adduci queat ad homini denegandam virtutem vel præstantiorem, vel certe essentialiter a sensibilitate distinctam. Omnium namque humanarum fontem cognitionum in experientia situm esse voluit, sive externa sensuum externorum, sive interna vel reflexione ac perceptione actuum mentis nostræ. Quemadmodum enim alibi fusiis exponetur, quas vocat *ideas simplices* (nempe *adventitias*), per experientiam hujusmodi haustas existere in nobis decrevit, mere passive nos habentibus in earum receptione; cæteras vero (*facultas*) per propriam animæ nostræ activitatem efformari, α) *compositione* plurium idearum simplicium, β) *juxtapositione* earumdem ad detegendas mutuas relationes, γ) *abstractione* demum, invicem separando ideas conjunctas, unde retentis solis qualitibus atque attributis, quæ communia sint pluribus individuis, efflorescant ideæ universales. Negavit porro ullas rerum essentias posse a nobis cognosci, vel aliud reapse nomine substantiæ intelligi præter collectionem accidentium sensibilibumve qualitatum: negavit similiter ideis universalibus ullum inesse valorem realem et objectivum, ac proinde admitti quidpiam posse re vera universale præter nomina

(1) *An essay concerning human understanding, in four books.* London 1690.

ipsa vel vocabula communia (1). Quod si Lockius activitatem aliquam a sensu distinctam, quæ factitias ideas proculdat, agnovit, sucesor illius, Condillacus, id ei vitio vertit, quod talem virtutem admiserit, quin vel suspicaretur illam a sensibilitate proficisci posse. Itaque ipse nullam aliam vim a natura insitam homini largiri voluit præter vim sentiendi, intellectus autem nomine venire complexum dumtaxat facultatum attendendi, comparandi, reflectendi, imaginandi, judicandi, ratiocinandi; has tamen facultates non importare ullam virtutem animæ ingenitam vel naturalem, sed esse solum habitus quosdam acquisitos et comparatos exercitio sensationis, sicut nec ipsi actus attentionis, comparationis, etc., sunt actus altioris cujusdam ordinis, sed tantum sensationes quædam transformatae (2). Eadem ferme est doctrina Destutt de Tracy, qui omnem virtutem intellectualem hominis in sensibilitate conclusam voluit (3).

Systema hoc sensismi, quatenus respicit originem et processum, quo humanæ cognitiones vel idæ evolvuntur, suo loco magis exponetur, et refutabitur; at quatenus vel destruit, vel certe perperam explicat realitatem intellectus hic et in sequenti articulo rejiciendus est.

Omnem quoque essentialem differentiam inter intellectum et sensum negasse dicendus est David Hume ac recentiores Psychologi angli, quibus idæ non sunt nisi sensationes quædam attenuatæ, vel certe imagines obscuriores sensationum (4).

(1) Vide Cardin. Gonzalez, *Historia de la filosofia*, tom. 3, num. 73. Madrid, 1886; Tennemann, *Manuale della Storia della Filosofia*, vol. 2, n. 343.

(2) Vide Cardin. Gonzalez, op. et loc. cit., num. 82; Tennemann, tom. 2, num. 373.

(3) Vide Cardin. Gonzalez, ibid num. 83.

(4) Vide Hume, *A treatise of human nature*, parte. 1, sect. 12; *Essais*, trad. franc. pag. 18. Cfr. Cardin. Gonzalez, *Historia de la Filosofia*, tom. 3, num. 78, pag. 373; Tennemann, *Manuale della Storia* etc., tom. 2, num. 370, pag. 202; Alfred. Fouillée, *Histoire de la philosophie*, pag. 345 et 400.

5. PROPOSITIO. Inest homini altior quædam facultas cognoscitiva, ab omni sensu, sive interno sive externo, realiter distincta et naturalis, quæ nomine intellectus recte designatur.

Probatur prima pars: Datur in homine altior quædam facultas cognoscitiva. 1.º Nominis intellectus venit potentia quædam cognoscitiva, α) cujus actus est intellectio; et præter simplicem apprehensionem complectitur judicium, ratiocinium, et reflexionem vel conscientiam propriorum actuum; β) cujus objectum se porrigit ad immateriales quoque rationes, quæ cadere in sensum nequeunt, itemque ad notiones universales, et religionis ordinisque morales, et ad ipsas insuper essentias rerum aliquo modo attingendas. Atqui negari nequit in homine virtus aut facultas ejusmodi cognoscitiva. Ergo...

Inest homini
facultas
quædam cognoscitiva
altior.

Minor probatur per partes. α) Quod dentur in nobis tales actus, judicii nempe, ratiocinii, etc., luce meridiana clarius nobis refert conscientia; constatque ex progressu et historia scientiarum atque artium, ut supervacaneum re vera sit id probare, nec negari a sano possit. Ergo necesse est potentiam vel facultatem, quæ talium actuum sit principium, agnoscere.

β) Quod essentias multarum rerum cognoscamus, jam in *Ontologia* probatum contra Lockium reliquimus (1). Quod notiones universales habeamus, pariter sentimus, ac certissime agnoscimus; universalium autem valorem objectivum et reale in *Logica* vindicavimus (2); quod demum dentur in nobis actus et facultas, quæ versentur circa objecta immaterialia et insensibilia, pariter experientia et conscientia testimonium demonstrat. Novimus enim Deum, rationem entis et substantiæ, religionem, jus, officium, moralitatem, honestatem, vitium, sapientiam, relationes, necessitatem, contingentiam, possibilitatem, impossibilitatem, æternitatem, negationes, privationes, etc.: quæ omnia profecto nec materialia vel corporea sunt, nec in sensum cadunt. Percurro.

(1) Vide *Ontolog.* num. 22, pag. 63.

(2) Vide *Logic.* num. 152, seqq., pag. 668, seqq.

inquit pulcherrime Augustinus, *januas omnes carnis meae, nec invenio, qua earum ingressae sint* (res videlicet, de quibus loquitur). *Quippe oculi dicunt: Si coloratae sunt nos eas nuatiavimus. Aures dicunt: Si sonuerunt, a nobis iudicatae sunt. Nares dicunt: Si oluerunt, per nos transierunt. Dicit etiam sensus gustandi: Si sapor non est, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulentum non est, non contréctavi, non iudicavi* (1). Et alibi: *Dicatur mihi, quem colorem habet sapientia? Cum cogitamus justitiam, ejusque intus in ipsa cogitatione pulchritudine fruimur, quid sonat ad aures? quid tanquam vapor surgit ad nares? quid ori inferitur? quid manu tractatur, ac delectat?* (2).

Et confirmatur, quia oculis nihil nisi lucem et colores cognoscimus; auribus, nihil nisi sonos; olfactu, nihil nisi odores; gustu, nihil nisi sapes; tactu, nihil nisi durum, molle, calidum ac ceteras tactiles qualitates. Quod vero interiores sensus attinet, communis sensus, memoria et imaginatio versantur circa objecta per externos sensus percepta, prout constat etiam ex dictis in præcedenti volumine (3), et ex communi omnium intelligentia, et magis postea declarabitur. Aestimativa certe percipit rationes quasdam *insensatas*, quemadmodum alibi docuimus, sed tantum rationes amicitiae vel inimicitiae, commodi et incommodi, quae ad conservationem propriam vel speciei pertinent. Atqui longe diversa sunt ab hisce omnibus objecta et rationes, quas meminimus, et aliae innumeræ id genus, quorum certissime memoriam habemus.

Probatur 2.º Ea facultas aptior et præstantior sensibus dicenda est, quæ ipsa sensibilia intelligit modo insensibili. Atqui certum est, nos ipsa sensibilia sæpe intelligere modo insensibili seu tali, ut afficere sensum nequeant: id liquet in cognitione universalium, puta hominis generatim sumpti, rosæ, arboris, lapidis, etc. Cum enim nihil existat in rerum natura nisi individuum et singulare, non nisi materialia individua possunt sensum afficere, ac proinde ad sui perceptionem

(1) S. August. *Confession.* lib. 10, cap. 10.

(2) S. August. *Enarrat. in Psalm.* 41, num. 7.

(3) Vide, vol. 1.um *Psycholog.* num. 189, pag. 795 seqq.

determinare. Potentia itaque cognoscens materialia ipsa et sensibilia objecta insensibili et universali modo, non est aliquis ex sensibus sive interioribus sive exterioribus, sed quædam alia hisce altior.

Probatur 3.º Altior sensibus, habenda est illa potentia, quæ non solum sensibilia insensibili modo cognoscit, sed insensibilibus multas rationes insensibiles et immateriales apprehendit, ut v. g. entis, substantiæ, vitæ, etc.; et ex apprehensis per sensum plurima ratiocinio colligit, novas veritates detegendo, ab effectibus ad causas occultas ascendendo, et a causis ad effectus possibles vel futuros aditum patefaciendo.

Probatur 4.º Denique nos sæpe sensuum errores corrigimus, iudicamusque de rebus perceptis longe aliter, ac sensus renuntiant. Sic enim certo novimus solem non esse bipedalem, nec moveri eo motu, qui oculis apparet, nec remum, in aqua immersum, quamvis fractus videatur, fractum reapse esse, etc. Atqui ejusmodi cognitio et iudicium non potest profecto spectare ad ullum ex quinque sensibus exterioribus vel quatuor interioribus. Fatendum ergo est esse in nobis facultatem aliquam altiolem, quæ alius munus exerceat cognoscendi præstantiora ejusmodi objecta, et proinde præstantiores actus elicit, vel ut verbis S. Augustini utar, *alium interioris hominis sensum isto* (corporeo videlicet sensu) *longe præstantiorem, quo justa et injusta sentimus, justa per intelligibilem speciem, injusta per ejus privationem. Ad hujus sensus officium non acies pupillæ, non foramen auriculæ, non spiramenta narium, non gustus faucium, non ullus tactus corporeus accedit. Ibi me et esse, et hoc nosse certus sum, et hæc amo, atque amare me similiter certus sum* (1).

Probatur secunda pars: *ab omni sensu sive externo sive interno realiter distincta*. Colligitur ex præcedenti parte, cujus argumenta non qualemcumque, sed realem vindicat distinctionem. Sane 1.º Potentia, quæ et longe latius, universalis ac nobilior respicit objectum, modumque habet diversum cognoscendi, diversa realiter a sensibus dicenda est. Atqui potentia, de qua agimus, longe latius et nobilior respicit

ab omni
sensu, sive ex-
terno sive
interno,
distincta.

(1) S. August., *de Civit. Dei*, lib. 11, cap. 27.

objectum, nam sensibile objectum ad solas corporeas qualitates, aut solum ad rationes amici vel inimici, commodi vel incommodi sese extendit; modum vero cognoscendi habet diversum, quia cognoscit etiam generali modo, et corrigendo errores sensuum, et ex sensibilibus plurimas veritates atque intelligibiles rationes ope ratiocinii concludit, quæ sensum afficere numquam potuissent, id quod manifeste arguit magnam hujus facultatis elevationem supra ordinem sensibilibus potentiaturum. 2.º Si hæc omnia, ad quæ cognoscenda facultatem distinctam postulamus, per sensum aliquem cognoscerentur, deberent quoque a brutis, saltem perfectioribus, cognosci, quibus profecto integra inest sensibilitas, tum externa, tum interna, immo etiam acutior in quibusdam sensibus, quam ipsi homini, quemadmodum docuimus in præcedenti volumine. Atqui tamen certum est, brutis non inesse cognitionem eorum, quæ per specialem hanc et distinctam facultatem a nobis cognosci contendimus: unde conclusimus in prima parte *Psychologiæ* bruta carere intelligentia. Ergo necesse est dicere potentiam hanc intellectivam, de qua nobis est sermo, re distinctam esse a sensu. 3.º Ostensum est, sensum esse facultatem organicam (1). Atqui potentia hæc intellectiva organica non est, sed inorganica et immaterialis, prout jam ex dictis satis colligitur, et in sequenti articulo fusiùs probabitur. Ergo...

Hinc facile concludes intellectiones perperam constitui a Condillaco in numero sensationum quarundam transformatorum. Actus enim longe diversi ordinis et circa objecta, extra omnem sensibilibus activitatis sphaeram sita, exerciti, nequeunt dici vere sensationes, quantumvis, transformate, sed sunt actus alterius prorsus speciei.

Tertia pars statuens, prædictam facultatem esse *potentiam naturalem*, non vero habitum, exercitio actuum acquisitum, est contra Condillacum. Probatum autem. 1.º Nam habitus acquisiti omnes, quos novimus, non sunt nisi perfectiones quædam accidentales potentiaturum aliarum a natura existentium, nec ullam adjunctum novi ordinis vel generis virtutem. Atqui vis hæc, de qua nobis est quæstio, prout

(1) Vide *Psychol.*, vol. I.^{um} num. 104, pag. 802 seqq.

jam probatum manet, est vis prorsus novi ordinis, sive objectum respiciatur, sive modus ipse cognoscendi et actuum varietas. Ergo non est habitus acquisitus, quemadmodum volebat Condillacus, sed naturalis potentia verique nominis proprietas animæ humanæ, sicut reliquæ omnes qualitates ac virtutes naturales. 2.º Præterea si vis intellectiva *attendendi, comparandi, reflectendi, judicandi, ratiocinandi*, non est nisi habitus exercitatione comparatus, cur non potest, nec potuit unquam a brutis acquiri?

Quarta pars, in qua asseritur istam *potentiam recte nominari intellectum*, explicatur, et probatur. Nominem *intellectus* tria potissimum apud veteres Philosophos significabantur: primo ipsa anima vel forma substantialis, cui talis appellatio data est ex principali hac ejusdem virtute vel potentia intelligendi (1). Secundo significatur nomine *intellectus* habitus primorum principiorum: sicut enim habitus ac facultas existens in potentia intellectiva ad ratiocinandum vel inferendas conclusiones ex certis principiis circa aliquod objectum, nomen accepit *scientiæ*, sic etiam habitus et facultas in eadem potentia existens ad principia prima statim pronuntianda, vocabatur *intellectus* seu *intellectus principiorum*. Et hæc duæ acceptiones non important, ut patet, potentiam accidentalem cognoscitivam naturalem (2). Tertio sumitur intellectus sæpissime et communissime pro hac potentia naturali, cujus existentiam in præsentis propositione vindicamus. Hæc est virtus quædam accidentalis animæ, quemadmodum probatum reliquimus in primo volumine *Psychologiæ* (3), cujus

(1) Vide S. Thom. I p., quest. 75, art. 2, lin. corp.; quest. 76, art. 1; quest. 79, art. 1, ad 1.um; *Contr. Gent.* lib. 2, cap. 51.

(2) Quamvis multi videantur *intellectum* principiorum cum ipsa potentia naturali intellectiva confundere (Cfr. S. Thom. 3.^a dist. 35, quest. 2, art. 2); alii tamen cum angelico Doctore distinguunt potentiam naturalem intellectivam ab *intellectu* principiorum (Vide Aquinatem lib. 6.^a *Ethicor.* lect. 5 initio; *Posterior. analyticor.* lib. 1, lect. 44 per totam, ac præsertim circa fin.; opus. *de potentiis animæ*, cap. 6 fin.; 1. 2, quest. 57, art. 2; quest. 68, art. 7; lib. 3.^a *Contr. Gent.*, cap. 44 lin., etc., ubi *intellectus* principiorum numeratur inter virtutes seu habitus intellectuales). Hæc fusiùs tractatis lege, si lubet in *Logica*, num. 199 seqq., pag. 770 seqq.

(3) Vide a num. 40, pag. 166 seqq. Et lege S. Thom. I p. q. 70, a. 1.

Intellectiones
perperam a
Condillaco in
numero
sensationum
transformatarum
reponantur.

Prædicta
facultas natura-
lis est non
vero habitus
acquisitus
exercitio actuum
comparatus;

recteque vocatur
intellectus.

Quid nomine
intellectus
a veteribus
significaretur.

objectum se porrigit non solum ad sensibilia et materialia, sed etiam ad insensibilia et immaterialia, nam hæc omnia cognoscimus, et invicem comparamus, et circa illa ratiocinamur; actus vero sunt simplex apprehensio, (ad quam revocari potest reflexio conscientie, et si vis, etiam memoria intellectiva), iudicium et ratiocinium, de quibus aliquid dictum est in *Logica* (1), et plura inferius erunt dicenda. Neque enim ad hosce omnes actus eliciendos necesse est fingere plures virtutes seu potentias distinctas, sed eadem prorsus sufficit (2), quæ pro diversis actibus diversa sortiatur nomina intelligentie, conscientie, memorie, rationis, prout communis tenet Scholasticorum opinio, et breviter declaratum est in *Logica* (3). Verum hæc nunc innuisse sufficiat.

Hisce præhabitis, facile est appellationem probare, vel rationem nominis reddere. Nam *intellectus* dicitur ab *intelligendo*, et quasi *intus legendo*. Atqui proprium est hujus potentie, cujus vindicavimus in nobis existentiam, non hære, ut ita dicam, in rerum cortice, sed ad interiora usque, atque adeo ad essentias, penetrare. Ergo recte nominatur intellectus. Nomen *intellectus*, inquit S. Thomas, *quamdam intimam cognitionem importat; dicitur enim intelligere, quasi intus legere. Et hoc manifeste patet considerantibus differentiam intellectus et sensus. Nam cognitio sensitiva occupatur circa qualitates sensibiles exteriores; cognitio autem intellectiva penetrat usque ad essentiam rei, objectum enim intellectus est quod quid est, ut dicitur in 3.º de Anima (tex. 26). Sunt autem multa genera eorum, quæ interiorius latent, ad quæ oportet cognitionem hominis quasi intrinsecus penetrare. Nam sub accidentibus latet natura rei substantialis; sub verbis latent significata verborum; sub similitudinibus et figuris latet veritas figurata (res enim intelligibiles sunt quodammodo interiores respectu rerum sensibilibus, quæ exteriorius sentiuntur), et in*

(1) Vide Logicam, num. 103, pag. 566 seqq.

(2) Cfr. S. Thom., *de Anim.*, lib. 3, lect. 14, paragr. j; *Quæst. disp.*, quæst. 1, *de verit.* art. 12; et quæst. 10, art. 3; 1 p. quæst. 703 art. 7, 8 et locis ibid. citatis.

(3) Vide *Logic.* loc. cit. pag. 567.

causis latent effectus: et e contra. Unde respectu horum omnium potest dici intellectus (1).

6. *Objicies contra hæc: 1.º in nostra probatione, cum intellectui tribuitur cognitio rationum vel substantiarum immaterialium, puta Dei, etc., reapse committi videtur petitio principii: nam materialistæ negant realitatem ullius entitatis immaterialis. Donec ergo id probetur ante omnia, perperam adducitur in probationem propositionis. 2.º Cum potissimum, si vera loqui velimus, nihil spirituale a nobis vel immateriale cognoscatur, ut vel ipsa conscientia cuique testatur. Sane ipse Deus et angeli, qui spirituales a christianis philosophis dicuntur, semper a nobis representantur corporeis phantasmatis et lineamentis, puta *senis venerandi, juvenum alatorum*: quis autem potuit unquam mente concipere rem spirituales? 3.º Atque id ipsum dicendum est de notionibus universalibus: si enim experientiam consulamus, deprehendemus profecto, nos nunquam cogitare de homine, arbore, etc., generatim, nisi beneficio phantasmatis individui alicujus hominis vel arboris. 4.º Quod vero ad decantatam essentiarum cognitionem spectat, novimus pariter ex testimonio conscientie, nos nullius essentiae propriam ideam efformare posse, sed essentias dumtaxat nos semper representare per ordinem ad proprietates et accidentia extrinseca, per quæ res sensibus innotescent quoad externa dumtaxat lineamenta. 5.º Nihil valet etiam illud, quod in argumentis notabatur de errorum correctione, quos sæpe sensus admittunt in sua perceptione, quando procul distant objecta, vel non sunt rite sensibus applicata. Nam correctio illa tribui potest simpliciter experientie, nec proinde fingenda est ob illam nova aliqua potentia cognoscitiva a sensibus distincta. 6.º Denique non magis probat, quod addebatur de ideis religionis et moralitatis; tum quia ejusmodi ideæ fortasse non reperiuntur apud omnes gentes; tum quia possunt reputari fructus dumtaxat educationis socialis, quæ mirifice variat pro locorum ac temporum varietate. 7.º Intellectus unitor in parte materie. Atqui quod intime unitor materie, nequit elicere operationem*

Quædam objectiones solvuntur.

(1) S. Thom. 2. 2. quæst. 8, art. 1. Cfr. *de Verit.* quæst. 1, art. 12; 3.º dist. 35, quæst. 2, art. 1, solut. 1.^a

inextensam, vel quæ objectum referat inextenso modo. Ergo intellectualis operatio non est sensibili præstantior.

Respondeo ad 1.um negando assertum. Verum est, quod materialistæ negent realitatem cujuslibet rationis vel substantiæ immaterialis, sed absurde negant et contra evidentem demonstrationem. Existencia namque et spiritualitas Dei invictè demonstratur suo loco, estque veritas Fide divina certa, et jure a nobis nunc postulatur. Præterea certum est nos notionem habere entis, substantiæ, æternitatis, sapientiæ, possibilitatis, impossibilitatis, etc., easque et reallissimas esse, et non esse corporeas vel materiales. Perperam ergo petitionis principii arguitur nostra demonstratio.

Ad 2.um negatur assertum et additam probationem, in qua duo misere permiscant, et confundunt materialistæ: operationem imaginationis, phantasmata corporea procedentis, et operationem intellectus, rem immaterialem cognoscentis, quæ duo apprimè distinguere oportet. Dum phantasia imaginatur *senem illum venerandum vel juvenem alatum*, intelligit mens nostra, et *judicat*, ac *demonstrat*, Deum non esse corporeum, sicut phantasma illius senis eum exhibet, sed incorporeum et spiritualem; et similiter angelum. Nec vero prorsus absurde phantasia, tales corporeas imagines fingit, sed juvat potius, ut per illarum analogiam melius rem spiritualem intellectus percipiat; sic enim sub specie senis venerandi relucet quodammodo sapientia, æternitas, immensa majestas Dei, et sub specie juvenis alati, pulchritudo, robur, agilitas angeli. Unde postremum, quod objectio secunda interrogando assumit, sic *distinguo*: nemo umquam potuit rem spiritualem mente concipere, prout est in se vel conceptu proprio et ex propria specie efformato, *conc.*; conceptu aliquo discursivo et ex communibus et analogicis speciebus conflato, qui tamen vere conveniat rei, eamque vere secundum aliqua attributa representet, quamvis minus adæquate, *neg.* prorsus; et ratio negandi constat ex dictis (1).

Dices. Si rem spiritualem solum cognoscimus conceptu ex communibus et analogicis speciebus conflato, re vera non

(1) Cfr. Suárez, *Metaphys.* disp. 30. sect. 12. num. 11 et 12, ubi egregie declaratur modus, quo Deum concipimus. Vide eundem de *Anim.* lib. 1. cap. 9. num. 21.

cognoscimus; sicut non cognosceret *hominem* v. gr. qui illum representaret speciebus animalis vel viventis, nec colores cognoscit cæcus, qui solas habet species sonorum, eorumque beneficio conatur colores sibi representare.

Respondeo dist. assertum: Si rem spiritualem cognoscimus solum conceptu ex communibus et analogicis speciebus conflato, et species ejusmodi per aptam compositionem aliquid rei proprium vel appropriatum et convertibile cum ipso non efficiant, *conc.*; secus, *neg.* Considera v. g. hos conceptus, *causa prima* et *ens a se*: constant elementis communissimis, quid enim communius *ente*, *causa? primum* etiam et *a se* præ se ferunt notionem communem; et nihilominus ex compositione resultat quædam notio singularissima et determinatissima, quæ soli Deo convenit; ac proinde qui Deum ita concipit, vere concipit, et per notionem Dei propriissimam, licet non adæquatam, nec prout est in se. Vide ergo, quomodo res spirituales vere cognosci a nobis queant etiam sine propriis speciebus. Itaque existentiam ipsam ac realitatem substantiarum immaterialium discursu et ratiocinio cognoscimus eo modo, qui inferius declarandus erit, postea vero ad earum perfectiorem imaginem intellectualem efformandam juvamus etiam analogia et comparatione ad res corporeas earumque proprietates.

Ad 3.um eadem esto responsio; distingue semper intellectiorem ab operatione phantasie, illam comitantis. Verum est, quod, dum cogitamus naturam communem et universalem, occurrant phantasmata individuiorum; sed simul intelligimus naturam illam posse existere sine his vel aliis notis individuantibus in phantasmate hoc vel illo relucetibus, nempe cum aliis quibusvis. Et verum est etiam, nos naturas, præcisè notis individuantibus, cognitione intellectuali apprehendere, siquidem de illis multa judicia efformamus, et controrsas instituiamus.

Ad 4.um nego assertum. Quod verò nos essentias per ordinem ad proprietates et accidentia, eorumque beneficio cognoscimus, profecto non probat nos essentias nullatenus cognoscere, sed tantum non cognoscere prout sunt in se, vel conceptu proprio, ex propriis speciebus efformato.

Ad 5.um pariter *nego* assertum et consequentiam probationis. Tum quia certissime non omnes correctiones sensilis representationis ab experientia procedunt; quis enim umquam potuit *experiri* magnitudinem et quietem solis, circa quam oculi decipiuntur? Præterea etiam in his casibus, in quibus sensilis representatio post experientiam corrigitur, ut v. g. in remo, qui fractus apparet, correctio certissime non debetur soli sensationi, sed requirit actum alterius facultatis, vel diversas experientias contrarias comparantis, vel sensilem relationem ad principia certa rationis revocantis, ac proinde ratiocinantis, quæ omnia sensus facere non potest; et si facere posset, non apparet, cur etiam bruta animantia non corrigant falsas ejusmodi sensationes, sicut homo.

Ad 6.um simili modo respondetur, objectio enim nihil valet. In primis *demus* esse populos et nationes omnis religionis et moralitatis expertes; *demus* has ideas esse fructum dumtaxat socialis educationis. Verissimum tamen est, *dari* in homine hujusmodi notiones, iisdemque regi plurimos populos et stirpes hominum: probatur etiam in morali Philosophia religionem et moralitatem non esse vana quædam nomina, sed realissimas notiones, quæ arctissima homini officia imponunt. Idque solum sufficit nobis ad demonstrandam existentiam facultatis cujusdam superioris; nam istæ notiones haberi nequeunt per sensus, nec earum vestigium cernitur apud belluas. Adde deinde, quod quamvis sint homines, qui, quacumque tandem causa, religione careant, certum tamen videtur ex accuratis explorationibus, vix ullam esse barbaram nationem, apud quam religionis et moralitatis sensa, plus minus firma et radicata, non vigeant, licet non semper ea operibus demonstrantur. Itaque audiendi non sunt quidam scriptores, fabellas non raro de barbarorum populis atheis et religionis moralitatisque expertibus venditantes. Quod vero notionum harum originem attinet, eæ non ab educatione sociali manarunt, cum etiam apud rudissimas gentes reperiantur; sed facili et obvia ratiocinatione in omnium mentibus gigni potuerunt, et de facto præcipue forte debentur primævæ revelationi ac traditioni, quæ plus minus obscurata et erroribus permixta videtur apud omnes populos ac nationes fuisse conservata.

Ad 7.um *dist.* Major. Intellectus, id est, ipsum principium proximum intellectionis, *neg.*: id est anima seu principium radicale intellectionis, *conc.* Et *contradistincta* Minore, *neg.* consequentiam. Sicut enim suo loco probabitur non repugnat formam spirituales intime ac substantialiter uniri materiæ, ac simul habere potentias inorganicas, per quas operationes prorsus inextensas et immateriales eliciat.

ARTICULUS II.

Utrum intellectus sit facultas inorganica vel immaterialis aut spiritualis.

7. Quamvis existentia facultatis intellectivæ a sensibus distinctæ satis probata maneat ex hactenus dictis, multo firmiter demonstrabitur, si ostendatur intellectum esse potentiam inorganicam vel immaterialem vel spirituales. Sensus esse facultatem organicam invicte probatum reliquimus in præcedente volumine; nunc ergo manus conserendæ nobis sunt cum materialistis, qui cum intellectum quidem admittant, nolint tamen eum esse potentiam quamdam spirituales, sed materialem, re vera destruunt id, quod voce fatentur.

Ne vero in re tanti momenti ulla sit ambiguitas vel obscuritas in modo loquendi, probe notatum velim nomina hæc, *inorganicum*, *immateriale* et *spirituale* idem prorsus hic sonare, sicut e converso nomina *organicum* et *materiale* vel *corporeum*. Quamvis enim *organicum* absolute non sit idem, ac *materiale*, sed minus late pateat, quam ob rem qualitates corporum inorganicorum materiales quidem sunt, non tamen organicæ; at cum sermo est de corpore organico virtutes organicæ seu ab organo pendentes, materiales etiam vocantur, virtutes autem ab organo independentes recte dici solent spirituales vel immateriales, id est a materia independentes. Quid vero significant voces *spiritus* et *spirituale* et *immaterialis*, in primo *Psychologia* volumine explicuimus. (1), Quærimus ergo, utrum intellectus sit potentia organica, vel pendens ab organo in essendo et operando, sicut sensus

Contra quos
incundum
sit certamen

Declarantur
quædam voces,
et sensus
questionis
aperitur.

(1) Vide *Psychol.* vol. 1.um num. 272, pag. 967.